

BILINGVIZMUS ÉS MŰFORDÍTÁS
(GONDOLATOK CS. AJTMATOV ÚJABB
MŰVEIR'L ÉS MŰFORDÍTÁSUKRÓL)

István Balogh – Marianna Sőrés

A magyar olvasóközönség az elmúlt évtizedekben hozzászólt ahhoz, hogy Ajtmatov műveinek fordítását “forró nyomon” olvashatta. Napjainkban ez a hagyomány változik. A *Плаха* c. regény (1986) műfordítása még viszonylag hamar elkészült és megjelent (1987), de az ezt követő műveket jelenleg az olvasó magyar nyelven nem találja meg a könyvtárakban.

Említésre méltó, hogy 1990-ben a „Знамя” folyóiratban az “Az évszázadnál hosszabb ez a nap” c. regényhez az író egy korábban a cenzúra által nem engedélyezett részt, egy legendabetétet publikált *Белое облако Чингизхана* címmel. Az alpmű sok vonatkozásban hármass szerkesztésű szövegéből hiányzott ez a harmadik legenda. Az utólagos megjelentetés nem erőltetett, hanem hiteles bizonyítéka annak, hogy korábban is létezett ez a rész, hiszen helye van a három cselekménysík egyikének hármass rendszerében.

A kisregény után jelent meg a *Богородница в снегах* c. mű, s végül 1994-ben látott napvilágot Zürichben a legújabb ajtmatovi regény műfordítása németül. Ajtmatov egy televíziós interjúban úgy nyilatkozott, hogy a *Тавро Кассандры* c. forrásmű hamarosan megjelenik orosz nyelven is.

Közismert Ajtmatov bilingvizmusa. A kirgiz és orosz nyelv anyanyelvi szinten való birtoklása és az azokon való párhuzamos alkotás nem új jelenség. A modern orosz irodalomban példaként említhetjük V. Bikovot, aki belorusz és orosz nyelven írja a műveit, vagy a Nobel-díjas Joszif Brodskijt, aki orosz és angol nyelven alkot párhuzamosan. A bilingvizmus a multikulturális hatás eredménye, s fényes bizonyítéka annak, hogy különböző kultúrák paradigmái megtermékenyítőleg hathatnak egymásra, ha a másságuk önjogúságát és szabadságát kölcsönösen elfogadják.

Szokatlan jelenség, hogy Ajtmatov műve először egy “harmadik” nyelven jelenik meg. Az okokat keresve megállapíthatjuk, hogy személyes és gazdasági-politikai motiváció is szerepet játszhatott a különös sorrendiségben. Az író szerződést kötött egy svájci kiadóval, s azt tervezi, hogy néhány korábbi művét, köztük az “Az évszázadnál hosszabb ez a nap” c. regényt is

Slavica tergestina 5 (1997)

átírja, mert korábban nem mindig sikerült “végigénekelni az éneket”. A művek átírását megelőzte egy új regény, a *Тавро Кассандры* megírása és német nyelven történő megjelentetése “*Das Kassan-dramal*” címen. (T. Aitmatow, *Das Kassandramal* [*Tavro Kassandry*], aus dem Russischen von Friedrich Hitzer, Unionsverlag, Zürich 1994).

Az “Az évszázadnál hosszabb ez a nap” c. regényt Rab Zsuzsa ültette át magyarra. Az eredeti művet és a műfordítást is ismervén megállapíthatjuk, hogy egy sikeres műfordítás került az olvasók elé. Az ekvivalencia elveinek megfelelően (Klaudy 1987) a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegvilágok alapján ugyanaz az elbeszélésvilág és lehetséges világ (Csúri 1987) állhat össze az olvasói tudatban. Apróbb “eltéréseket” természetesen felfedezhetünk a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegösszehasonlítás során. A kurzívan szedett és tizenkét alkalommal ismétlődő epikai rím olykor központozásban és egy alkalommal igeidőhasználatban eltérést mutat, s mindennek jelentésmódosító szerepe van.

Az ajtmatovi mű sajátos világában gyakran előfordulnak kirgiz, kazah személynevek, állatnevek és földrajzi nevek. A névadás nem véletlenszerű. A kirgiz hagyományok szerint a név állítmányi funkcióval bír. A név az ábrázolt életformát és annak filozófiáját testesíti meg (Кречетов 1986: 212). A nevek átváltási művelete – sok esetben “átírásuk” – látszólag egyszerű fordítói feladat, a valóságban azonban buktatókkal jár. Rab Zsuzsa nyitottságát és fordítói leleményességét tükrözi, hogy például az Укубала, Коспан, Дөненбай, Сары-Өзек nevek megfelelői a műfordításban a középázsiai nyelvek kiejtési szabályai szerint Ükübala, Köszpan, Dönenbáj és Szári-Özek. Az ajakkerekítéses “ö” és “ü” hangátváltással és betűk szerepeltetésével a műfordító a lehetséges világ egy kis színfoltját “csempészi vissza” a műfordítás szövegvilágába.

A Tlbutq név átváltása esetén a fentebb említett megoldás csorbát szenved. Az átírás nem pontosan fonetikus (Едигей – Jegyigej), a műfordító nem élt az ajakkerekítéses hangzók átváltásával sem. Az újabb szakirodalomban olvashatunk arról, hogy az írói névválasztás visszavezethető a tatár Ödögej névre (Mozur 1987).

A névadásnak megvan a funkciója Ajtmatov legújabb regényében is. Az alkotói módszert és a korábbi műveket ismervén – a forrásnyelvi szöveg hiányában –, a német nyelvű műfordításra alapozva az alábbi kép tárul elénk: a globalizáló és

szintézisteremtő technikát folytatva az elbeszélő kilép a korábban ábrázolt lokalizált színhelyek teréből. A cselekmény földi és kozmikus színterei motiválják az elbeszélői névadást. A főbb szereplők – Robert Bork, Filofej – korábban Andrej Krylzew, Oliver Ordok, Anthony Junger – neve nagyban különbözik a korábbi ajtmatovi szereplők megnevezésétől, ugyanakkor éppen így valósulhat meg az új műben a tartalom és a forma egysége.

Különös figyelmet érdemel Filofej – Krilcov alakja és neve. Az orosz egyháztörténetből vett Filofej nevet Krilcov saját maga adta magának. Korábbi neve Andrej Krilcov volt (Id. Andrej Krylzew), de erre csak az epilógusban találunk magyarázatot: kisgyermekkorában zsákvászonba burkolva egy gyermekotthon külső lépcsőjén (Außentreppe) “felejtették” őt. Az orosz kéziratban minden valószínűség szerint a „крыльцо” felel meg a “külső lépcső” vagyis feljárat, lépcsőtornác kifejezéseknek. A „крыльцо” pedig a névadás alapjává válik, „Крыльцов” lesz belőle az orosz névadás szabályai szerint.

Oliver Ordok neve az elbeszélői interpretálásban érdekes módon magyar nyelvű asszociációkra ad alkalmat. Ordok úrnak, a demokrata elnökjelöltnek szokatlan megjegyzést tesznek egy választási nagygyűlésen: “Sie sind doch ungarischer Abstammung. Auf ungarisch bedeutet Teufel – Ördök!” (102. l.) (Ön magyar származású. Magyarul a Teufel annyit jelent, hogy – Ördök!) – Oliver Ordok figuráját felfoghatjuk ördöginek is, vagy éppen a semmivel, a nullával is asszociálhatjuk, hiszen a politikai csatározásokban kész ő egy pillanat alatt akár száznyolcvan fokos fordulatot is tenni a véleménynyilvánítás terén.

A hangokkal való játékos variációt nemcsak az Ordok – Ördök szemlélteti a műben. Robert Bork foglalkozását tekintve futurologus, de – mert szeret fényképezni – a felesége gyakran becézi őt fotorológusnak (Futurologe – Fotorologe).

Anthony Junger fiatal korára való tekintettel viseli a Junger (fiatal) nevet.

Konjuchanov KB-titkár nevében szerepel a „конюх” (lovász, lóápoló) elem, a titkár alakja ténylegesen állatgondozóra emlékeztet. – Krilcov doktor Konyuhanov titkár alatt dolgozott korábban egy Moszkva-környéki intézetben, ahol női elítélt rabok méhébe megtermékenyített petesejtet kellett ültetnie. A “munkája” során találkozott Krilcov doktor egy különös elítélttel, Runa Lopatina Fedulownával. Runa büszke magatartása, jelleme hívja fel Krilcov doktor figyelmét az általa végzett munka embertelenségére. Runa

jelként jelenik meg Krilcov életében – nevében az “R” a rovásírás egyik betűjele –, ekkor határozza el a doktor, hogy géntudós létére az űrben szeretne dolgozni. Az űrben “minősíti” Krilcov magát szentté, itt tesz világgraszoló felfedezést: a megszületendő magzatok jelzést rajzolnak a terhesség korai szakaszában anyjuk homlokára, miszerint sokan közülük nem akarnak e világra születni. Ez a jel a görög mitológiából ismert Kasszandra-jegy.

Runa Lopatina nevében a Lopatina családnév is különös jelentőséggel bír (лопата – lapát, ásó). Runa nem engedi, hogy méhébe megtermékenyített petesejtet ültessen Krilcov doktor. Tiltakozása halállal végződik, ásóval és lapáttal. Az ásó-kapa elválasztja Runát és Krilcovot a földi életben, ugyanakkor Krilcov (vagyis Filofej) öngyilkossága mintegy feloldja ezt az elválasztást.

Az elemzett példák bizonyítják, hogy a forrásnyelvi szövegmegértés és a műfordítás sokoldalú munkát igényel. Bonyolódik ez a szellemi munka és játék, ha az író is többnyelvűséggel bír, gondolkodása és nyelvi megjelenítőképessége nem sztereotíp. A többnyelvűség adta átváltási problémák feloldhatók. A nevek fordításánál az esetek többségében célszerű az átírással választani, de valamilyen módon ajánlatos utalni a forrásnyelvi asszociációs lehetőségekre, hogy a csak anyanyelvén értő olvasó is részese lehessen a szellemi játéknak, a rejtély megfejtésének, a jel dekódolásának.

IRODALOM

- Кречетов, В.
1986 *Верность выбора*, М. 1986.
- Csúri, K.
1987 *Lehetséges világok*, Tankönyvkiadó, Budapest 1987.
- Klaudy, K.
1987 *Fordítás és aktuális tagolás*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.
- Mozur, Joseph P.
1987 *Doffing "Mankurt's Cap" Chingiz Aitmatov's The day lasts more than a hundred years and the Turkic Nacional Heritage*, University of Pittsburgh. Center for Russian and European Studies, Pittsburg 1987: DCV.

РЕЗЮМЕ

Общеизвестно, что Ч. Айтматов творит на киргизском и русском языках, но непривычно, что новый роман автора впервые выходит в свет на немецком языке (*Das Cassandra-mal* – перевод с оригинала). В новом романе часто встречаются говорящие имена, при переводе которых часто употребляется транскрипция, таким образом читатель, владеющий только языком перевода, лишается умственной игры, связанной с декодированием знака, спрятанного в именах. Именно поэтому было бы желательно сослаться в переводах на значения имён и связанные с ними ассоциации значений имён в языке-источнике.